

TARİHİN 1. DT TARİHİ

F. Çiçek Derman'ın
Kaleminden
Hulûsi Efendi Hilyesi

Enver
Beşinci

Araştırmacı
Koleksiyoner

Geleneksel düğün âdet-
lerimizden bir kare: at
üstünde gelin alayı.
@ Semavî Dinlerde Nikâh
Akitleri Koleksiyonu /
Enver Beşinci

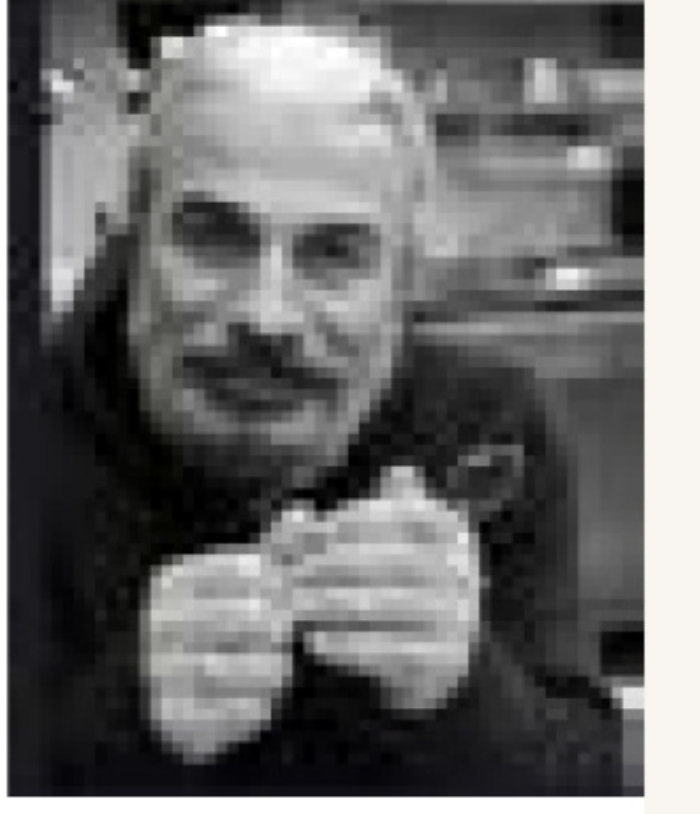
İZİNNÂME'LER, NUPTİA'LAR, KETUBA'LAR

MEŞRU EVLİLİKLERİN

YAZILI BERATLARI

Geleneksel düğün âdetlerimizden bir kare: at üstünde gelin alayı.
@ Semavî Dinlerde Nikâh Akıtları Koleksiyonu / Enver Beşinci

Enver Beşinci

Araştırmacı Koleksiyoner

İZİNNÂME'LER, NUPTİA'LAR, KETUBA'LAR

MEŞRU EVLİLİKLERİN

YAZILI BERATLARI

“SEMAVÎ DİNLERDE NİKÂH AKİTLERİ” KOLEKSİYONUNDAN, TÜM DİNLERDE NİKÂHSIZ BERABERLİĞİN SUÇ SAYILDIĞINI VE GAYRİMEŞRU İLÂN EDİLDİĞİNİ GÖSTEREN, MEŞRU EVLİLİKLERİN YAZILI BERATLARI OLAN, MÜSLÜMANLARA AİT İZİNNÂME'LER, HİRİSTİYANLARA AİT NUPTİA'LAR VE MUSEVİLERE AİT KETUBA'LAR...

Atalarımızın “oguş” kelimesiyle ifade ettiği aile, Türk-İslâm kültür geleneğinin en önemli ögesidir. Ailenin devlet yapısının temel taşları olduğuna inanan Türkler, bu yolla devletin varlığını korumanın aile yapısını korumaktan geçtiğine inanıyorlardı. Bu inanca göre, nikâhla başlayan karı-koca birlikteliği (izdivaç), “ev-bark” sahibi olmak deyimiyle ifade edilir ki, buradaki “bark” manidar bir anlam taşır. Kelime, Orhun yazıtlarında “ibadet

yeri, mabet” anlamında kullanılmaktadır ki bu durum aile ve aile kurumunun taşıdığı değeri maddî alanın ötesinde manevî bir alana taşıyarak genişletir ve onu kutsallık sınırına ulaştırır.

Ailenin kurulması için yapılan evlilikler nikâh akdi ile gerçekleşir. Dolayısıyla toplumlarda eş seçiminden nişan, nikâh ve düğün merasimlerine kadar bütün evlilik aşamaları dikkatle ve ihtimamla yerine getirilir.

“Aile Yılı”

Cumhuriyetin kuruluşunun ardından uzun müzakerelerle sonuçlanan 1924 Anayasası'nda aile kavramı toplumun temeli kabul edilmiş, nikâh dışında bir evlilik şekli gayrimeşru addedilerek ailenin önemi vurgulanmıştır.

İnanç temelli meşru bir evliliğe dayanan, ana-baba ve çocuklardan meydana gelen ve en küçük toplum birimi olan aile, toplumsal yapının temel taşı

olarak bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatlarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Hem Türkiye’de hem dünyada aile yapısının korunması ve güçlendirilmesi giderek daha da önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda ülkemizde, güçlü aile politikalarının geliştirilmesi ve aile yapısının güçlendirilmesi için 2025 yılı “Aile Yılı” ilân edilmiştir.

Biz de bu köklü kurumu, tarihî ve sosyolojik özellikleriyle, “Semavî Dinlerde Nikâh Akitleri” Koleksiyonumuz çerçevesinde ele alacağız. Nikâhla ilgili belge ve görsellerden örnekler verirken, muhtevaları hakkında da bilgi vermeye çalışacağız. Böylece günümüzde, birtakım çevrelerin sorumsuz davranışları dolayısıyla sarsılan aile kurumuna dikkat çekerek bu kurumun sahih yapısının korunmasına dikkat çekmiş olacağız. Ayrıca semavî dinlerde, meşru evliliklerin yazılı beratları olan, Müslümanlara ait *İzinnâme*’ler, Hıristiyanlara ait *Nuptia*’lar ve Musevilere ait *Ketuba*’lardan örnekler vererek, tüm dinlerde nikâhsız beraberliğin suç sayıldığını, gayrimeşru ilân edildiğini, dolayısıyla kadın ve erkek beraberliğini meşru kılan tek seçeneğin nikâh olduğunu göstereceğiz.

İnandık Vazosu

Tarihin en eski düğünlerinden birinin tasvirini, Ankara-Çankırı yolunda (İnandık / Hanhana köyü) bulunan, MÖ 1600-1450 yıllarına tarihlenen Hitit İnandık Vazosu’nda görmek mümkün. @Anadolu Medeniyetler Müzesi, Ankara

Günümüzde de devam eden, camide yapılan nikâh örneği. Fotoğrafta, Bosna’da imam efendinin gerçekleştirdiği bir çifte ait nikâh akti merasimi.

@Semavî Dinlerde Nikâh Akitleri Koleksiyonu/Enver Beşinci Arşivi

Özellikle günümüzde aile kurumunun tapusu niteliğinde olan bu belgeler, LGBT adıyla örgütlenen ve sahih aile yapısını kökünden dinamitleyen homoseksüelliğin fitrat bozucu olgularla toplumu ifsad etmek için her türlü kılığa giren Batı menşeli bir azınlık akımı olduğunu gösterecek, toplumu sürüklediği büyük uçurumun nasıl bir tehlike olduğunu gösterecektir. Çünkü kötülük ve çirkinliklerin, tıpkı bulaşıcı hastalıklar gibi hızla yayılma özelliği vardır.

Bir koleksiyoner olarak biriktirdiğimiz belgelerin, nikâhın köklü bir kurum olarak toplumun sarsılmaz temeli olduğunun ve nikâhsız beraberliklerin toplumun çözülüp dağılmasında en büyük etken olacağının anlaşılmasını sağlamasını umuyoruz.

Tüm semavî dinlerin vazgeçilmez şartı: Nikâh

İnsanlığın ilk atası Hz. Âdem’in Havva ile beraberliği sonucu (sekînetle) başlayan evlilik sürecinden bu yana tüm semavî dinlerin vazgeçilmez şartı olan nikâhla başlayan evlilik bağı, aynı zamanda yeryüzünün en uzun

geçmişe sahip aile kurumunu da oluşturmuştur. İnsanlık tarihi kadar geçmişi olan evlilik/nikâh akdi, ebedî âlemde de devam edeceği inancıyla, diğer akitlerde olduğu gibi karşılıklı rızayla, hepsinden daha çok dikkat gerektiren bir araştırma ve istişare sonucu gerçekleşmektedir.

Musevilerin inancında, “Aile kurup Tanrı’nın adıyla nikâhlanmak nesillerin geleceğini korumak, ailenin sağlıklı bireyler yetiştirmesini sağlamaktan tüm inananlar sorumludur.” Hıristiyanlık nikâh konusunda, içine doğduğu Musevilik ile büyüyüp geliştiği Yunan ve Roma kültürlerinden etkilenmiştir. Hıristiyanlara göre “aile kurumunun önemine ve varlığına zarar verebilecek, huzur ve birlikteliğe gölge düşürülecek bütün olumsuz davranışlar yasaklanmıştır. Ailenin kutsallığı ve varlığını tesis etmenin sürekliliği Kitab-ı Mukaddes’te özellikle vurgulanmıştır”.

İslâm dini, ailenin korunmasına büyük önem vermiş, nikâhsız birlikteliği zina olarak niteleyerek bunun büyük günahlardan olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle “zinanın panzehri evlilik tir. Meşru bir evlilik, insanın bütün

1753 tarihli İzinname @ Semavî Dinlerde Nikâh Akitleri Koleksiyonu / Enver Beşinci Arşivi

Osmanlı'da nikâh uygulamaları

Osmanlı Devleti'nde nikâhlar öteden beri, kadı huzurunda mahkemede veya kadıdan alınan izinnâmeye istinaden mahalle veya köy imamları tarafından kıyılırdı. Gayrimüslimlerin nikâhlarını da ruhânî reisleri kıyardı. Önce taraflardan birinin ikametgâh kadısından izinnâme alınırdı. Kadı Efendi, başında Münâkehât İzinname yazan bir vesika tanzim ederdi. Bu vesikada, imam efendiye (veya ruhânî reise) hitaben tarafların isimleri bildirildikten sonra, "tenkîhe mâni'-i şer'îsi, velisi izni ve tarafeyn rızâları ve tesmiye-i mehirle lede-ş-şuhûd akd-i nikâh eylesesiz" diye yazardı.

Örneği verilen izinnâme, Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı Derindere (Aşo-Feliza) köyü imamı tarafından 1753 yılında verilmiştir. Şahit olarak da muhtar ve aza efendilerin mühürleriyle ayrıca tasdik edilmiştir.

kötülüklerden sığınabileceği güçlü bir siper, muhkem bir kaledir.”

Görüldüğü gibi tüm dinlerde evliliğin teşvik edilmesinin en büyük sebeplerinden biri, mensuplarının zinaya düşmeden aile yapısını gerçekleştirmektir. Ayrıca aile; birlikte yaşama, üretim, gelir bölüşümü, eğitim-öğretim ile toplumsallaşmayı sağlarken, nikâhla evlilik de kültürel hafızada, devlet kayıtlarında, hukukî ve bürokratik tarihî ve güncel belgelerde kendini göstermiştir.

Bugün elimize ulaşabilen belgelerde, ailenin eşler ve çocuklar arası ilişkiler anlamında teminat altına alındığını görmekteyiz. Ailenin devlete, devletin aileye karşı konumu erken dönemlerde daha az, günümüze yaklaştıkça daha çok yazılı belgeyle karşımıza çıkmaktadır. Arkeolojik kanıtlarda kil tabletler, paralar, taş ve metal eserler gibi hatırı sayılır birçok belgeye ulaşılmaktadır. Bu özelliğiyle örneklerini vereceğimiz yazılı nikâh belgeleri, aile tarihine şahitlik etmede büyük zenginliğe sahiptir.

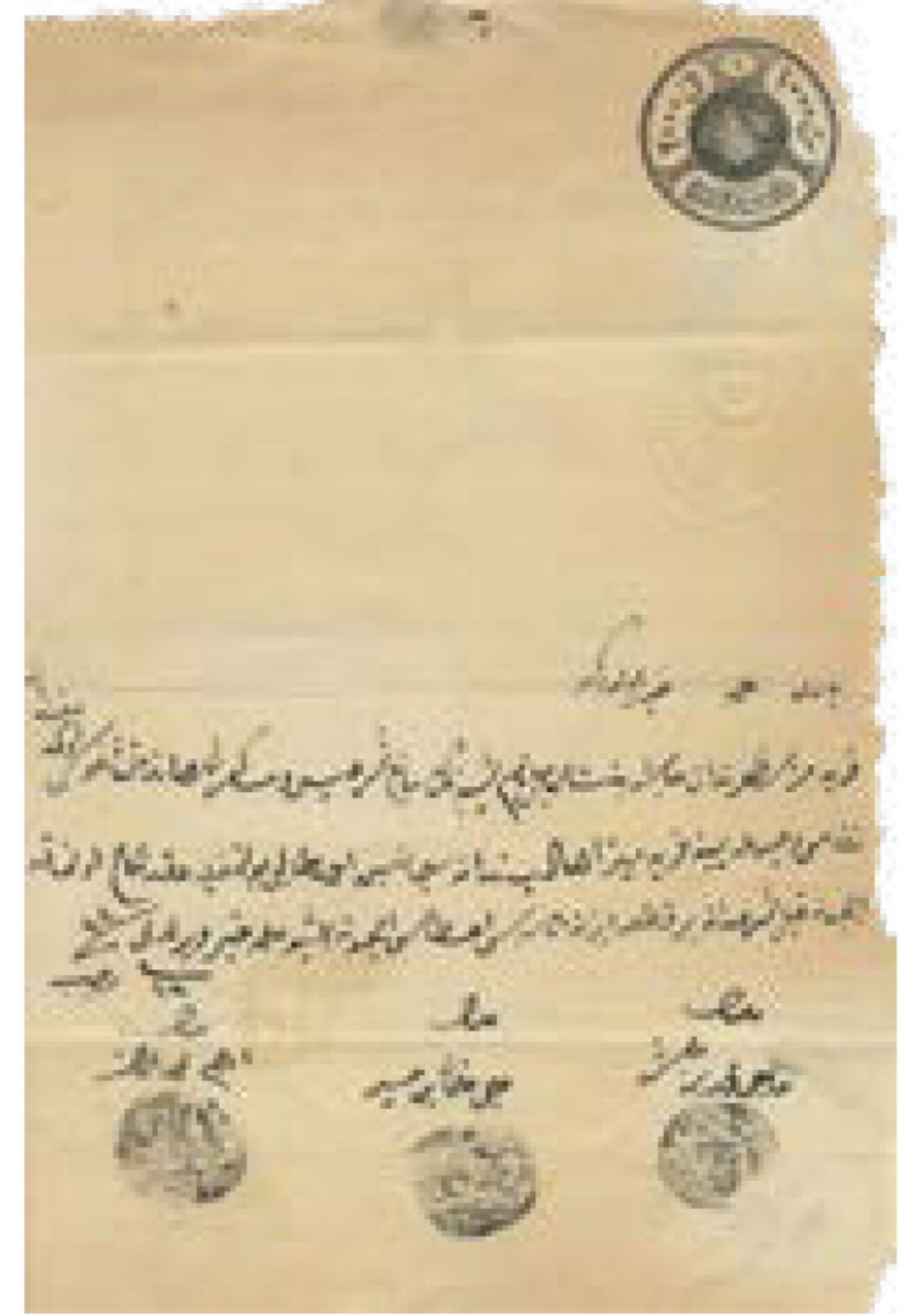
Hukukî ve dinî belgelerle kayıt altına alınan nikâh, doğum ve ölüm, devletlerde ve dinî geleneklerle bir kayıt tutma evrimine de işaret etmektedir. Geleneksel ve dinî meşruiyet yanın-

da devletler, resmî hukuk belgeleri ile ailenin varlığını teminat altına almışlardır. Aileyi oluşturan evlilik/nikâh belgeleri bu çerçevede geleneksel sosyolojik yapıların hukukî devlet yapılarına dönüşmesine medeni hukuk üzerinden de işaret etmektedir. Ayrıca, semavî dinlere ait tarihî nikâh belgeleri, aile sosyolojisi ile aile hukukunu da birbirine yaklaştırmaktadır.

Dört bin yıl öncenin “fakirlikte ve zenginlikte bir olmak” ifadesi ile bugünün “iyi günde ve kötü günde bir olmak” ifadesi, kil tabletlerde ve güncel nikâh törenlerinde aynı anlamı taşımaktadır. Bu, aile için beşerî ve tarihî bir sürekliliğin yaşadığını göstermektedir.

İlk fitrî sözleşme ve nikâh

Bilindiği gibi ilk sözleşme, Yüce Yaratıcımızla insanoğlu arasında yapılmış fitrî bir sözleşmedir. Allah Teâlâ, daha ilk yaratılışın öncesinde, dünyaya gelecek olan bütün insanların ruhlarını bir araya getirerek onları kendi varlığına şahit kılmış, kendisinin onların rabbi olduğunu onlara onaylatmış, bu konuda onlardan söz almış, bu sözleşmeye de yine onların hepsini şahit tutmuş-

Müslümanlara ait, 1882 tarihli Evlilik Belgesi "İzinname"

Hüve
Badi-i ilmühaber oldur ki, karyemiz sakinlerinden Ayşe Bint-i İsmail nam seyyibenin (dul) mani-i şer'îsi ve Asakir-i Şahanede nişanlısı olmadığından nizamı veçhile yine karyemiz ahalisinden Süleyman bin Ahmed talibi bulunmağla akd-i nikâh olunmak için kibel-i şer'den bir kıta izinnâmesi itası için işbu ilmuhaber verildi.
16 Recep 1299 / 3 Haziran 1882
Bende İmam Mehmed Efendi İmam-der Karye-i Güneşli
Bende Hacı Osman bin Hüseyin Muhtar-ı evvel der Karye-i Güneşli
Bende Hacı Muhavved bin Memiş Muhtar-ı sani Karye-i Güneşli
@ Semavî Dinlerde Nikâh Akitleri Koleksiyonu / Enver Beşinci

tur. Böylece sözleşmelerde şahitlik ve sözleşme konusunun bu vasıtayla ilân edilmesi iki önemli kural olarak ortaya çıkmış olmaktadır: “Rabbin Âdemoğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: ‘Ben sizin rabbiniz değil miyim?’ ‘Elbette öyle!’ dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde ‘bizim bundan haberimiz yoktu’ demeyesiniz” (A’râf, 7/172). Merhum Elmalılı Hamdi Yazır, tefsirinde söz konusu âyetin, sözleşmeyi yapanın bunu tam bir akıl ve idrakte, anlayış, irade ve seçim gücüyle yaptığını, yaptığı işin farkında olduğunu gösterdiğini belirtmektedir ki, bu aynı zamanda bütün sözleşmelerin belirli bir bilinç içinde yapılması gerektiğini ve insana sorumluluk yüklediğini göstermektedir. Şüphesiz böylesine bilinçli bir davranışın gösterilmesinin en gerekli olduğu yerlerden biri de nikâhtır.

Nikâhta şahitlik ve ilânın önemi, evliliğin gizli bir şey olmadığını ve herkes tarafından bilinmesi gerektiğini duyurma temeline dayanmaktadır. Nitekim İslâm hukukunda mezhepler evlenmenin sadece iki kişi arasında gizlice yapılmamış olması şartında birleşmiştir. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde Peygamber efendimiz (sas), “Bu nikâhı ilan edin, onu mescitlerde kıyın. Onun için defler çalın! (Tirmizî, “Nikâh”, 6)” buyurmuştur. Böylece evliliklerin düğün töreniyle duyurulması, bu vesileyle akraba, dost ve aynı çevrede yaşayan insanların bir araya gelmesi, onlara ikramlarda bulunulması ve meşru çerçevede eğlenilmesi sünnet olmuştur. Dolayısıyla düğünler, evliliğin mümkün olduğu kadar geniş bir çevreye duyurulmasını sağlayarak onu gizli bir şey olmaktan çıkarmakta ve bir bakıma kurulan aile yuvasının meşruluğunu ilân etmektedir. Öyleyse dinî temeller üzerine oturtulmayan, toplumda hoş karşılanmayan ve bir-

çok mağduriyete sebep olan gizli beraberliklerin önüne geçilmesinin tek yolu, açıkça ilân edilen meşru nikâhlardır.

Alenilik şartı dolayısıyla nikâh şahitler huzurunda kıyılır. Bir başka ifadeyle, İslâm evlilik hukukunda kıyılacak muteber bir nikâhın, asgari tam ehliyetli hür ve müslüman iki erkek veya bir erkekle iki kadının huzurunda gerçekleştirilme şartı vardır (Bakara, 2/282; Tirmizî, “Nikâh”, 15). Nikâh konusunda özellikle akit, yani sözleşme ve alenilik konuları ön planda yer alan kavramlardır.

Dünyanın birleştiği nokta: Aileyi güçlendirmek

Aile kurumunu zayıflatarak insanlığı büyük felaketlere sürükleyen çevreler, sosyal medyayı kullanarak yeni metotlar uygulamak suretiyle gayri ahlâkî yayınlarıyla ifsatlarını arttırmaktadırlar. Bütün sosyoekonomik zorlamalar, teknolojik dönüşümler,

Hıristiyanlara ait 1833 tarihli Evlilik Belgesi “Nuptia”

Almanya'nın Krimiçau (Crimitschau) şehrinde bulunan Protestan kilisesinde “Kurrentschrift” denilen eski Alman el yazısı ve edebi diliyle 17 Ocak 1833 tarihinde tanzim edilen “Hıristiyan evlilik belgesi Nuptia”.

Avrupa'daki dağınık sistemi restore etmek amacıyla 1814 yılında Viyana'da toplanan kongre ile ortaya çıkan Alman konfederasyonu dönemine (1815-1866) rastlayan kilise evlilik belgelerinde dikkat çeken unsur, nikâhın üç defa kilisede ilân ediliyor olmasıdır.

Belgenin tercümesi

“Leubnitz’de mukim ve temel işçi olarak çalışmakta olan Johann Michael Weidlich ile dul olan buranın zengin sakini Johanne David Schmieders’in bakire üçüncü kızı Johanne Christiane Schmiederin, Aşağı Mosel’de (kilise) bir pazar günü Üç Krallar Epiphanie (tanrı mucizelerinin görülmesi) gününden sonraki II. Pazar günü (dies Domenica) ve Septuagesima’dan (Paskalya’dan “70” gün önce) sonraki evliliklerinin ilân edilmesini istemişler ve ilgili tarihte evlenecek başka kimsenin olmamasını talep etmişlerdir.

Gelin tarafından evliliğe bir engel olmadığını bildiğim için yakın ve iyi arkadaşımın ilânının o günler için Werdau (Saksonya bölgesi) kilisesinde asılmasını ve sonra bana bir örneğinin verilmesini istiyorum.

Nişanlıları Tanrı kutsasın ve Tanrının, benim sadık eski arkadaşımaya yeni hayatında kuvvet, sağlık ve ebedi olarak huzur ve mutluluk vermesini temenni ederim.

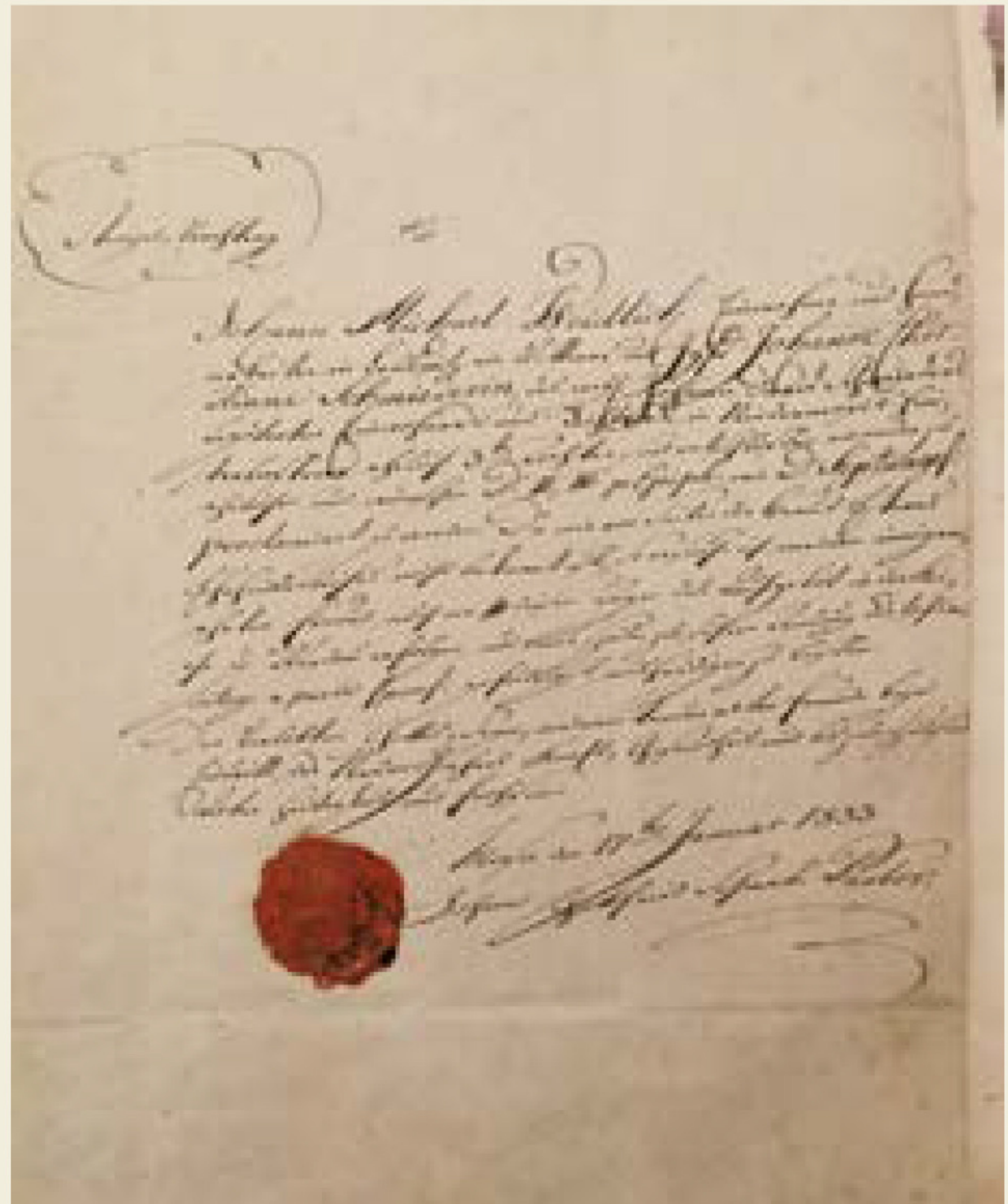
17 Ocak 1833 senesi sabahı

Johann Gottlieb Straub-Pastör

Beyan: Bu bir kilise cemaatinden bir diğerine, bir kilise mührü ile evlenme izni için bir talep bildirimidir.”

Özel teşekkür: Alman Protestan kilisesi tarafından verilen bu belgenin tercümesi ve yorumlanmasında katkıları bulunan Abdussamet Buzcu, Peter Star, Ali Uzun ve Bekir Tank dostlarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

@ Semavî Dinlerde Nikâh Akitleri Koleksiyonu/ Enver Beşinci

Musevilerde nikâh uygulamaları

Musevi toplumunda aile kavramı ve kadının ailedeki konumu son derece önemlidir. Musevi kadınının; geleneklerin ve soyun devamı için evlenerek bir aile kurması, Musevi neslinin devamı için çocuk doğurması, kocası için iyi bir eş olması, ev ibadeti için gerekli hazırlıkları yapması gibi görevleri yerine getirmesi beklenirdi. Aile içerisinde özellikle eşin ve çocukların anneye saygı göstermesi gerekirdi. Musevi kadınının evde olmasına bağlı olarak küçük el sanatlarında kendini geliştirmesi, ayrıca bunların ticaretini yapması da sıkça karşılaşılan durumlardır. Tevrat'ta kadınların devlet için kimi zaman tütsü/koku, fırıncı ve aşçı olarak işe alındığı görülmekte; ev ekonomisine katkıları değerli görülmekte, bundan övgüyle bahsedilmektedir. Kocasına yardımcı olması ve boş zamanlarında üretim yapması kadından beklenen davranışlardır (Dinç, *Roma İmparatorluğu'nda Yahudi Kadını*, s. 51).

Musevilere ait, 1919 tarihli Nikâh Belgesi "Ketuba"

Musevilerin, görsel ve içerikleri pek değişmeyen nikâh belgeleri İbrani takvimine göre yazılır. Tüm Ketubalarda Hilkat: Yaratılış günü miladi takvime göre hangi güne denk geliyorsa o tarih ayrıca belgede yazılır. Örneğini verdiğimiz Ketuba, Hilkat yılının 5679 senesinde miladi 1919 tarihinde Dersaadet Hahambaşılığınca verilmiş bir belgedir. Gelin Sara Pariyer'in dul olması nedeniyle mehir bedeli 200 yerine 100 gümüş sikke yazılmıştır.

@ Semavi Dinlerde Nikâh Akitleri Koleksiyonu / Enver Beşinci

küreselleşme, dijitalleşme ve bireyselleşme gibi dinamiklerle yapılan saldırılar karşısında ailenin korunması ve güçlendirilmesi önemli bir gündem olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 2015 yılında aile konusuyla ilgili 23 doktora tezi tamamlanırken, 2024 yılına gelindiğinde bu sayı 95'e yükselmiştir. Bu artış hem akademik ilginin hem de toplumsal ihtiyaçların zamanla değiştiğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca 2008 yılından itibaren dönemin başbakanı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "en az üç çocuk" önerisi ve her çocuk sahibi anneye çocuk yardımının yapılması, aile kurma yolunda ilk adımı atarak evlenecek gençlerin ekonomik, psikolojik ve sosyal açıdan desteklenmesi projesi gibi faktörler, ailenin korunması açısından önemlidir.

Elbette konu, bütün dünyayı ilgilendiren genişlikte ve önemde bir konu

olduğu için aile yapısıyla ilgili çalışmalar diğer ülkelerde de artmaktadır. Toplumsal yapının farklı yönlerini analiz eden geniş çalışmalarıyla, birçok ülkede kamu destekli veya özel enstitü ve düşünce kuruluşları faaliyet göstermektedir. "Bu anlamda en çok da Türkiye, benzer toplumsal dönüşümlere maruz kaldığından, dijitalleşme sosyal medya kullanımı ile aileye etkilerini incelemek ve politika geliştirmek, nesiller arası dayanışma ve akrabalık ilişkileri üzerine uygulamalı araştırmalar yapmak için başta Diyanet İşleri Başkanlığı ve üniversiteler, vakıf ve sivil inisiyatiflerin de dâhil olacağı enstitüler, düşünce kuruluşları, aile/nikâhı merkeze alarak daha kapsamlı çalışmaları ivedilikle hayata geçirmek durumundadır. Zira: Mevcut durumun sürdürülemezliği ve aile kurumunu tehdit eden toplumsal sorunlar, Cumhurbaşkanlığının 2025 yılını Aile Yılı ilan etmesi gibi kapsamlı adımları atması

nı ortaya koymuştur. Aileye sadece ekonomik perspektiften bakmadan, toplumun tüm kesimlerine yayılacak manevi eğitimle kapsamlı bir zihinsel dönüşüm, değerleri güçlendiren ve kültürel bağları pekiştiren politikalarla desteklenmelidir. Bu doğrultuda; aile ve nikâhı, çocuklu ailelerin itibarını arttırıcı politikalar, devlet kurumlarıyla işbirliği içinde eğitim programları, kamuoyu kampanyaları ve kültürel etkinliklerle desteklenmelidir (Enstitü Sosyal, Ocak 2025)."

Yararlanılan kaynaklar:

- Beşinci, Enver, *Semavi Dinlerde Nikâh Akitleri*, Cilt-1, İzzinâmeler (Nikâh-Mehir-Boşanma), Baskı hazırlığında.
- Böke, Emine Gümüş, "İslam Hukukunda Aile Kurumu Ve Nikâh İlişkisi" *Vuslat*, Sayı, 257, Kasım 2022.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, Dersaadet, İstanbul: 1331, VIII, 430.
- Debbağoğlu, Ahmet- Kara, İsmail. Aile, *Ansiklopedik Büyük İslâm İlmihali*, Dergah Yayınları, İkinci Baskı İstanbul: 1980.
- Demirli, Ekrem. "Sorumlulukta ve kemalde eşitlik; Adem ve Havva", *Fikriyat*: 8 Mart 2018.
- Dinç, Umut. "Roma İmparatorluğu'nda Yahudi Kadınının Konumu" *Dinler Tarihi Lisansüstü Sempozyumu - I, Bildiri Kitabı*, ASBÜ Yayınları, Ankara 2023.
- Doğan, İsmail, *Osmanlı Ailesi (Sosyolojik bir Yaklaşım)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 2001.
- Güner, Fatma. "Sosyal Hayatın Temeli Olarak Aile ve Nikâh Bağının Önemi" *Diyanet Haber* 20.11.2019.
- İbn Mâce, "Nikâh" 1846.
- Karlı, Emine. "Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası", *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi* Cilt 1, Sayı 1, 2019.
- Kalay, M. Şerafeddin *Örnek Nesil 4*, Safa Yayınları 1. Baskı, İstanbul: 2022.
- Komasyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB. Yayınları, Ankara 2007, c. 3, s. 623-624.
- Meriç, Ümit. "İslam'da Aile ve Çağdaş İslâm Ülkelerinde Aile Yapısı", *Türk Aile Ansiklopedisi* 1, Başbakanlık Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara: 1991.
- Turgut, Faruk. "Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar", *Medeniyet ve Toplum / Bahar* 2017 Cilt 1 Sayı 1.
- Otrar, Mustafa. "Aile", *Maarif Ansiklopedisi*, TMV-TÜBA, Ankara: 2024.
- Ökten, Celile Eren. "İstanbul'da Çocuk Olmak", *Yüzyılın İstanbul'u*, İTO Yayınları, İstanbul: 2024.
- Tekgöz, Nursen - Hafızoğlu, Rumeysa - Aydın, Selçuk. "Bütüncül Aile Politikaları İçin 2025 Aile Yılı ve Aile Enstitüsünün İşlevi" *Enstitü Sosyal*, No. 3, Ocak 2025.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili- c. 4*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul: 1992.
- Zina, "Nefsi ve nesli ifsat eden büyük günah: Zina", *DİB*, 2.4.2025 Cuma Hutbesi.